

Kemény Zsigmond

**MÉG EGY SZÓ A
FORRADALOM UTÁN**

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B.

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-6907-44-8

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

I

Azon rendszernél fogva, mely Európa különböző országainak ügyeit a fő érintkezési pontokban összefonta, e földrészen minden nagyszerű mozgalom, kivált ha eszmék által indíttatik meg, három stádiumon szokott átmenni, ti.:

A forradalom kitör a vezetők részéről több önzéssel és kevesebb fanatizmussal, mint az avatatlanok képzelni tudják. Árja növekedik, s csakhamar a felszínre oly egyéneket emel, kik vagy söpredékei a pártoknak, vagy a tömeg rajongásait osztják. Ekkor a közjogi és társadalmi erők súlypontjai hihetetlen gyorsasággal változnak. A történeteszi érdekek a szellem titáni ostroma közt fölbomolván, a szétszórt részek, rövid ingadozás után, a bennök rejlő adhézió nál fogva új tömörödési formákat és új gyűlpontokat keresnek. Beáll a *reakció* majdnem oly arányban, minő a mozgalom vala. De míg a forradalom emelkedésben volt, a külviszonyokra szintén alakítólag hatott az eszmék propagandája, a tények befolyása és a kifejlett kényszerűségek által. Azonban e külváltozás később szokta kiegyenlítéseit föllelni, mint a belső. Következik tehát a nagy forradalmak után, a második stádium, azaz:

A hatalmasságoknak egymás elleni föllépése, melynek különböző indokok és ürügyek alatt célja a forradalom internacionális hatásainak véget vetni a megingatott európai súlyegyen visszaállítása által. Nem mondom,

miként örökké lipcei és waterlooi ütközetek fejezik be a septembriseurek tettét szintúgy, mint Condorcet szelíd forradalmi álmait. Nem mondom, hogy egy Mirabeau, egy Camille Desmoulins szónoklataira mindig a Blücherek és Wellingtonok ágyúi adják az utolsó visszhangot. Nem mondom, hogy az európai nagy forradalmakat kikerülhetlenül az európai nagy hatalmasságok közti háborúk követik. De a tapasztalás mutatja, miként ha az ily világcsaták elmaradnának is, helyettük oly merész követelések, oly szokatlan intervenciók, oly seregösszpontosítások és harcias demonstrációk jönnek napirendre, melyek költségességök, erőszakos természetök és veszélyeik miatt a táborozásokkal egyenlők. E küzdelem többnyire egészen a *régi alapokon* követeli vissza a súlyegyent, mert a területiális kárpótlások elmélete, úgy, mint Napóleon korában divatozott, a nemzetek közti jogok forradalmi politikájához tartozik, és a forradalom ellen tiltakozók ajkain gúnyos vagy veszélyes következetlenségnél egyéb nem volna. Azonban bár elméletileg a régi súlyegyennél mást a diplomácia nem sürgethet, éppen e kívánság az, mi szigorúan véve lehetetlen. Mert a forradalom által szétbontott érdekek és erők elhagyott súlypontjaikra soha egészen vissza nem térhettek. A politikai erőműtannak ezen változatlan törvénye által idéztetik elő a harmadik stádium, azaz:

Az európai súlyegyen új alapjainak rendezése általános kongresszusok vagy különszerződések útján. És itt üti ki magát a forradalmak tragikai sorsa, miszerint minden európai revolúció a végzet által arra van kárhoztatva, hogy midőn egy részről az általános szabadság terjesztésére

némely eredményeivel befoly, más részről mindig valamelyik állam önállóságát és területi épségét vagy legalább alkotmányát megsemmisíti. Mert annyira felzavarja az európai súlyegyent, hogy azt többé territoriális eldarabolások vagy összeolvasztások nélkül visszaállítani lehetetlen.

Ezt a történelem már több példával bebizonyította.

Csehország szétszakított alkotmányát a vesztfáli béke nem szerezte vissza, és a harmincéves háború, mely a vallásszabadság biztosításáért folyt, kevés malasztot nyújtott a husziták unokáinak, kik a Fehérhegynél a határozó csatát elvesztették.

S nincs miért említsem, hogy mind az 1789-i, mind pedig a júliusi forradalmak díját Lengyelország fizette meg.

Plectuntur achivi!

Európában a nagy nemzetek kísérleteiért a bánatpénz valamelyik kicsiny államra szokott rovatni.

S míg a státusok mostani rendszere fennáll, alig is képzelhető másként...

Ily szomorú tény után néha erőszakkal föltolja elmémbe magát azon kérdés: vajon a februári napokért egy ország, egy alkotmány vagy egy nemzetiség lesz-e az áldozat? Vajon eldarabolás vagy fölolvastás által töltetik be a hézag, melyet a közelebbi forradalom az európai államok rendszerében okozott? S vajon amely megállapodások

efölött most létesülendének, provizóriumnak tekinthetők-e, mert még csak a dolgok kezdetének végén vagyunk, vagy pedig definitívumnak, mert már a dolgok végének kezdetéhez érkeztünk?

Nagy kérdés az, "melyet ha mélyen vizsgálok,
Még több mélységeknek mélyére találok."

Ödipuszi talány ez, melyet aki fölfejt, elrémül, aki föl nem fejt, eltéved.

És itt a gondolatok és fájdalmak láncolatánál fogva azon férfiú zilált arca lebeg szemem előtt, ki a legmelegebb keblű magyar volt, s ki arra lőn kárhóztatva, hogy aggodalmi, mert távoliak valának, senki által ne értessenek.

Mindnyájan tudjuk, miként Magyarország átalakulási mozgalmainak gróf Széchenyi István volt megindítója.

Éles elméje és gunyorjai, ostromai és fölvilágosításai, kiszámított tervei és merész izgatásai csakhamar részint nevetségessé, részint gyűlöltté és mindkettő által lehetetlenné tették a tespedést.

Haladnunk kellett.

Anyagi, szellemi és politikai emelkedésünk szerencsés kezdetnek indult.

De miért mondanám tovább az ismert dolgokat!
Széchenyit a forradalom előperceiben örültté tette a
honkeserv.

S most Görgei tébolydájában mindent megfordított
szempontból lát.

Amit régen ledorongolt, már magasztalja, amit kigúnyolt,
már szereti, amiért epedett, már gyűlöli.

Nála csak a hazaszeretet nem változott meg. Ezen örökké
égő Vesta-tűz, mely a templomot, melyben őrizteték,
lángba borította, most is világít az elhagyott oltárokon.
Egy kísérteti fény a romok közt!...

És Széchenyi a honszeretet miatt oly kínokat szenved,
milyekkel Dante poklában alig találkozunk.

Az ő eszméi rendetlenek, mint egy gombolyék összezavart
szálai, melyet kibontani semmi kéz nem tud többé.

De határtalan ziláltságuk mellett is kapcsolatban vannak
oly alapelvvel, mely megdöbbentő következetességgel
teremti az igazságtalan lélekvádakat, és az Eumenidák
bősz üldözéseit élénkebben képzelte velünk, mint a
görög trilógiák minden színpadi rémek által.

Most ő ti. egyedül azt tartja helyesnek, mit hajdan
kárhoztatott.

S emlékszik minden szavaira, melyek e tengely körül
forognak.

Régen mondá: haladnunk kell, különben semmivé leszünk.

Most mondja: azért lettünk semmivé, mert haladtunk.

Régen mondá: alkotmányunk alapjaiban hibás.

Most mondja: alkotmányunk részleteiben is tökéletes volt.

Régen mondá: a külföld semmit sem tud rólunk.

Most mondja: a külföld csak minket bámult.

Régen mondá: értelmi erőnk csekély.

Most mondja: sehol annyi belátó ember nem volt, mint nálunk.

Régen mondá: utaink rosszak.

Most mondja: csak kövünk nem volt elég, de különben mindent megtettünk a közlekedés élénkítésére.

Régen mondá: központból kell kiindítani egy vasúthálózatot.

Most mondja: csak a decentralizáció által lehet helyes közlekedési rendszer.

Régen mondá: mocsaraink számosak.

Most állítja: hogy csak néhány tó van Magyarországon, de az is oly regényes kinézésű, miként a természet utánozhatlan szépségei ellen elkövetett merény egy maroknyi földet is fölemelni a vízből és kivetkeztetni gyönyörű nádöltözetéből vagy a bűbajos ingoványoktól megfosztani.

Régen mondá: nincsenek fényes városaink.

Most képzele: hogy Vácon és Esztergomban is nagyszerű paloták vannak.

Régen mondá: a magyarnak sok hibáktól kell elszokni, hogy a polgáriasodott Európa népei közé fölvétessék.

Most mondja: nincs a világnak népfaja, mely a magyarral, milyen az az ő föllépése előtt volt, bárminő tulajdonokba nézve mérkőzhetett volna.

És mégis - így szokta végezni okoskodását - az én vak eszem és elégtelen jellemem szétdőlt, romba döntötte a boldog hazát...

Ez az önkínzás monomániája!

A magukban ábrándos és valótlan, de egymással következetesen összefüggő vádaktól alakul ama prométheuszi kesely, mely éles körmeivel a legnemesebb halandó szívét naponként ízekre szaggatja.

S ha még az ő monomániájának csak ebből állana legszélsőbb nyilvánulása!

De néha az önkínzás dühe felszíneseznek tartja az ily lélekgyötrelmeket, és a kínoknak örökké ömlő kútfejét sokkal mélyebb eszmerétegek közt nyitja meg.

Midőn ti. Széchenyi, mint állítani szokta, egészen tisztán lát, megengedi, hogy Magyarország nem volt 1825 előtt is eldorádó, de akkor személyét még kétségbeejtőbb viszonyba hozza az eseményekkel.

A haza - így okoskodik - beteg volt.

Ő a hívatlan és tapasztalás nélküli orvos megjelen a nagy kórágý előtt.

Hogy az ütőerek lassan és akadozva vernek, ennyit észrevesz.

Itt a halál közelget, ez az agónia kezdete, gondolja magában.

Segíteni már rendes úton nem lehet, meg kell a merész experimentumokat próbálni, ezt javasolja önteltsége.

A legerősebb szereket és szokatlan adagokban nyújtja tehát a betegnek.

De a kedves szenvedő, az imádott haza, nem volt haldokló... csak alélt.

Megrázkódék. Főlemelkedett ágyából. Vére lázasan keringett. Üterei magasan dobogtak. Szemében a bösz

ingerültség tüze csillámlék. Sápadt arcán a belső hév
ingerei és bágyadásai küzdöttek.

Ah! a gyógyszereknek démoni erejük volt!

Hatniok kellett folytonosan, izgatólag és bősztítve; hatniok
kellett feszítvén az idegeket, korbácsolván a vért, lázítván
a szenvedélyeket és percenként magasabbra fokozván a
beállott dühöt.

Késő volt már a csillapító és enyhítő gyógymódor!

Minden vesztve lőn; mert az ingerültséget őrzöngés váltá
föl. És a fölböszített beteg, fékezhetlen dühében önmagát
gyilkolta meg...

Ki tehát itt a bűnös? - kérdi Széchenyi, vad gyönyörrel
tördelvén le halántékairól egy fényes életpálya babérait.

Én, egyedül én!!

Ki a nemzethalál oka?

"A híres gróf, a legnagyobb magyar."

Kossuth nem hibás, senki sem az - így folytatja
okoskodását -, mert ha nem indítom meg a mozgalmakat,
az ország még több évekig alig érezte volna a változások
szükségét, és ha nem gyűjtöm meg a szenvedélyeket,
Kossuth Zemplén megyében egy közönséges ügyvédnek
marad, vagy legalább izgatásai hasonlítani fogtak volna

azokéhoz, kik koronként háborgatják a békés helységek nyugalma, míg a hatóság figyelme rájuk nem fordul.

Széchenyinek ezen önvádja tetőpontra ér, midőn erősíti, hogy izgatásai korán és kedvezőtlen európai viszonyok közt történtek, s ha a magyar, nyolcszázados intézményeinek bástyái közé csendesén bevonulva elváranda vala a vihar végét, mely keresztünyargalja e földrészt, utóbb szerencsés csillagzatok alatt, és sikerrel kezdetett volna az átalakuláshoz. Így pedig egyebet nem tőn, mint elvázott, hogy a szlávoknak a német elem elleni harcát siettesse, azon nagy küzdést, mely - mint ő jósolja - a szlávok részére fog eldőlni; de mielőtt bevégeztetnék, Árpád nemzetének elszórt és elgyengült maradványait, az utolsó hazafiig s az utolsó történelmi emlékekig semmivé teendi.

Ezért szenved ő - így kiált föl egyik levelében - kimondhatatlan kínokat.

Mert, mint Banko lelke, emelkedik a földből ki Magyarország minden halottja; elébe lép hideg, vértelen arccal, s fenyegető kézzel mond átkot reá. Sőt maga a gyászba öltözött haza is megjelen, s föltárván ezer sebekről vérző testét, bepörli őt az örökkévaló törvényszéke előtt. - A sok tanú kihallgattatott. Az ítélet ellene kész. S már mellette áll a démon, kire a végrehajtás bízva van, és neki mennie kell az örültek házából az elkárhozottak országába...

Íme a sarkpontok, melyek körül az egykori nagy reformátornak lélekbeteg gondolatai forognak.

Én csupán az elszórt, de egymáshoz tartozó eszméknek természetes kapcsait állítottam vissza, és kihagytam a tarka képeket, melyek az alvilági hatalmakkal kötött misztikus szerződésekre és a démonok ármányaira vonatkoznak. Egyéb különbség nincs előadásomban.

S be kell vallani, hogy Széchenyi saját közpályájának megbírálására örültségében választotta a legmélyebb kiindulási pontot.

Mert egy nép életével szerencsejátékot űzni nagy felelősséggel jár, akár talentumunk, akár önteltségünk a kockaasztal, és akár óvatosságunk, akár vakmerőségünk a kéz, mely a kocka-csontokat kiveti.

Szerencsejátékra teszi pedig föl a nép életét az, ki a tömeget az újjáalakuláshoz vezeti, ki a nagyszerű változások indítványozójává lőn, és összetrombitálja egész Izraelt, hogy az ő vezérlete alatt induljon Egyiptomból Kánaánba.

Felségesek a szavak, melyeket Lamartine úr Toussaint Louverture szájába ad, midőn ezt mondatja vele:

...Quell
e audace!
De prendre seul en main la cause de sa race;
De se dire: Selon que j'aurai résolu
Il en sera d'eux tous ce que j'aurai voulu!
Dans mes reflexions du mot fatal suivies,
Je pèse avec la mienne un million de vies,
Si j'ai mal entendu, si j'ai mal répété,

Le sens de Dieu - malheur à ma postérité!
Dieu ne sonne qu'une heure à notre
délivrance!
Opprobre à qui la perd! mort à qui la
devance!

Mózesről kezdve korunkig a polgárisodott és vad népek
minden nagy reformátoraira egyaránt kiterjed Toussaint
szavának értelme.

S a férfiakat, kiket áldás, és a férfiakat, kiket nemzetátok
követ, itt csak egy keskeny tér választja el - azon tér,
melyre e szó íratik föl: *siker*.

Aki korán lép a gyökeres változtatások élére és aki későn,
már terveit semmivé tette, és terveivel együtt igen gyakran
magát a hazát is.

Aztán a régi rossz állapot hosszasan fönttarthatja az
országokat, a századok óta megkövesült érdekek súlya és
azon hagyományos politika által, melynek a tartós
egyformaságban fekszik ereje; de az új állapotnak még
nem elég nagy érdekekkel venni körül magát, hogy
rossznak ne tekintessék; még nem elég óvatossággal
pótolni ki a tradicionális egyformaság hiányát, hogy
józanak ismertessék el; az új állapotnak legnehezebb
feladata a szétdúlt régi érdekeket is saját ügye mellett
szólaltatni meg, és anélkül, hogy szellemét változtatná, a
hagyományos politika formáiba belenőni.

E szabály Európa államaira vonatkozik.

És kimutatja a történeti jogok közt a nagy reformátorok eljárásának nehézségeit és veszélyeit...

Már ami Széchenyi önvádját illeti:

Ennek vizsgálata itt csak annyiban jöhet elő, amennyiben eszméim vezérfonalául szolgálанд.

Széchenyi izgatásai Kossuth forradalmával annyira sem függenek össze, mint p. o. Husz vallásos újításai Lutherével; mert ezek mozgalmainak tengelye *egy volt*, míg ellenben amazoké az első érintkezési pontokbani találkozáson kívül *különböző*.

Széchenyi rendszere és modora egy önálló egész.

Kossuth rendszere és modora viszont egy önálló egész.

A kettő közt majdnem csak annyi kapocs van, amennyi a reform és forradalom közt, kivéven bizonyos felszínes tárgyalási formákat, melyek a gróf talentumához kevésbé valának méltók, s melyek tagadhatlanul folyhattak be, oly szenvedélyek felköltésére és ébrentartására, mikből Kossuth gyűlékony anyagokat készített.

De ily mellékes segély minden párttól és majd minden tekintélyes egyéntől nyújtaték Kossuthnak.

A reakció a tagadásnak, a reform a követelésnek mennyisége és formái által készítette, egyenlítővé ki s tette járhatóvá Kossuth pályáútját.

Az egész közélet és az egész irodalom osztozhatik, ha túl lelkiismeretes akar lenni, Széchenyivel az önvádolásban.

S ha ezt tenné, akkor lágyszívűsége miatt mind a magyar közélet, mind a magyar irodalom maga iránt igazságtalan volna.

Miért?

Mert Kossuth hatásának legnagyobb része a birodalmi és európai előreláthatlan viszonyokban feküdt.

Erre a sajtó úgy nem számíthatott, mint a megyegyűlés; Széchenyi úgy nem, mint a sérelmek vezérszónoka, Deák; Deák úgy nem, mint a visszahatás főnöke, Pálffy gróf; az 1840-ben amnesztizált politikai bűnös úgy nem, mint az 1837-ben fölötte ítéletet mondó törvényszék; a pozsonyi országgyűlés úgy nem, mint a bécsi kormány.

Szóval: Széchenyinek az általa megkezdett reformizgatások alatt elkövetett hibái csak akként folytak be a bekövetkezett konflagrációra, mint sok más tekintélyeké, ti. csonkán, meghatározhatatlanul és nem eldöntőleg.

Hátravan magának az izgatás elvének kérdése, egészen különválasztva az izgatás modorában és eszközeiben becsúszott hibáktól vagy ballépésektől.

Érinteni fogom ezt is néhány sorral.

*Tanácsos volt-e a nemzetet fölrázni apátiájából?
Tanácsos volt-e egy, a szeretet miatt kérlelhetlen kéznek,
egy politikai Ubaldónak az önismerés fényes pajzsát a
magyar szeme elébe tartani, hogy beletekintvén láthassa
lelkének arcát, láthassa helyzetének gyalázatját és az
elaljasodást, mely erőfecsérlő és renyhe életének díja
lesz? Tanácsos volt-e az agitációt megindítani, még ama
veszély mellett is, hogy az eszmék iránya a szükséges
pontoknál tovább vagy tévutakra fog vitethetni? Íme! itt a
fő kérdés, tisztán, leplezetlenül.*

Megvallom, eldöntése nehéz, vagy jobban szólva: nem
annyira eldöntése nehéz, mint a kielégítő okoknak világos
és egyszerű előadása. Mert a felhozott kérdésre
határozottan csak néhány új kérdés érintése által
felelhetünk.

E kérdések pedig a következők:

Feltartható volt-e a régi állapot?

Mutatkozott-e elég kezesség az új állapotnak, a lényeges
átalakulásnak békés útoni keresztülvitelére?

Volt-e a Széchenyi által képviselt iránynak plasztikus
ereje, mely a sürgetett reformot élővé, tartóssá és
gyümölcsözővé tegye?

Nem látszott-e az indítványozott új állapot azonkívül,
hogy *benn* hasznos volt, *künn* európai szükségnek, azaz
volt-e remény, miként az átalakulási kísérlet
feltartóztatása vagy elfajulása esetében is, az eszme, mely

a reformterv éltető és alakító szellemévé lett, nem semmisülend meg, hanem a legrosszabb történhetőség közt is, legfeljebb más formákat fog magára öltetni?

Ha e kérdésekben rejlő feltételek mind megvalának Széchenyi kezdeményezésének öszvegében, akkor izgatása tökéletesen van indokolva.

Ha pedig egy részük hiányzott, e hiány mértéke szerint vala az ő pályája is gyarló vagy vétkes.

Átfutok tehát a kitűzött négy kérdésen; mert különben is belőlük akarok jövőndökre reményt és e röpirat számára irányeszméket meríteni...

II

FELTARTHATÓ VOLT-E A RÉGI ÁLLAPOT?

Metternich herceg egy alkalommal így szólott Széchenyihez: nem kell könnyelmű kézzel a magyar alkotmányt, e régi és tisztes épületet illetni, mert ha egy követ kiveszünk belőle, az egész összeomlik.

Sok igazság vala ezen szavakban.

De észrevétele által nyilatkoztatott-e a herceg egyebet ki, mint hogy a régi állapotot maga is hosszasan fenntarthatónak nem hiszi?

Boldog isten! képzelhető-e a teljes mozdulatlanság rendszerének tartóssága oly időben, melyben Franciaország a 89-i forradalom emlékeit Napóleon és a dicsőség által sem tudta feledni, melyben a restauráció a júliusi napokat, a polgárkirályság a februári torlaszokat könnyűvé tette, melyben harmincegy elesett elég volt arra, hogy a legitimitás és kétszáznegyven halott elég, hogy a királyság megbukjék? Miben tanúsította magát a konzerváció ereje Franciaországban? - És másutt, miként történt? Antwerp bombáztatása elég volt arra, hogy a bécsi kongresszusnak egyik fő intézkedése megsemmisíttessék. Svájcban a főnállót védő Sonderbund egy nevetséges kísérletnél mást nem tehetett annak gátlására, hogy a köztársaságnak európai rendeltetése lényegesen meg ne változzék. És Angliában, az eszélyes konzerváció történeti híré földjén, a parlamenti reform után, miként állottak a dolgok? A toryk, kiknek Fox és Canning rövid minisztériumain kívül igen hosszas idő óta hagyományos volt majd mindig kezükben a kormány, a Reform Bill megerősítésétől kezdve mostanáig kétszer ragadták meg az igazgatás rúdját. De minő sikerrel? *Először* száz napig sem bírhatták a hatalmat. *Másodszor pedig*, hogy megtarthassák azt, magokhoz voltak hűtlenek, és a whigek nézete szerint vezették a szigetkirályság érdekeit.

Csak ennyi jelenség is eléggé mutatja: minő eszméknek volt Európában túlsúlya?

A változtatási vágy uralkodék ama korban, midőn Metternich herceg Széchenyit intette, hogy a régi és tisztes magyar alkotmány épülete a szellem érintéseitől kíméltessék meg.

De hihető volt-e, hogy meg fog kíméltetni?

Gondolható-e, miként az európai koreszmék és korszükségek keze egy követ sem veend ki a magyar közjog gót épületéből, holott mint az ellenállás csekélységéből látszik, a konzervációnak nem volt világhatalmi ereje?

És maga Metternich herceg, ki pártjának egyik legbölcsebb és kétségtől becsületes vezére volt, mi módon folyt be Napóleon legyőzésére, az 1815-i kötmények létesítésére, és 1815-től kezdve 1848-ig az európai viszonyok és Németország ügyeinek vezetésére?

A lipcsei napokat az alkotmányos szabadság ígéreteivel vívatta ki.

A reakciót nem merte megnevezni, midőn rendszerezte.

Míg a laibachi és töplici királygyűlésekben az újítások ellen tervek készültek, támadtak Németországban az alkotmányok, vagy nyertek szabadelvűbb kifejlődést.

Míg az 1815-i európai állapot konzervációja tűzetett célul, ezen bár nem régi, de tisztos épületből szorgalmatosan hordattak el az ékkövek. Ha az abszolutizmus feszített ki egyet közülök, örvendett a herceg-miniszter, ha a szabadelvűség tevő, békén tűrte.

S végre még az is kérdés alá jöhet: miben volt hajlamai dacára is Metternich konzervatív?

Kérdés alá jöhet: vajon nagyobb újítási hajlam mellett nem lehetett volna-e többet a régiből megtartani?

Azért nem védtétek jól a közbékét, mert nagyon óhajtottátok.

Nem szándékoztam a herceg politikáját ócsárolni.

Csak annyit kívántam mondani, miként minden látszatos ereje mellett oly gyöngé volt a konzerváció érdeke Európában, hogy a veszélyes időkben doktrínáit dezavuírozta, a nyugodt időkben pedig engedte tanai alól a geográfiai és erkölcsi terrénumokat rendre elvételni. Mintha életszabálya lett volna: *propter vitam vivendi perdere causas*.

S midőn ez így történt, hogyan lehetett képzelni, miként a magyar alkotmány régi és tisztos épületéből nem fognak a kövek kihordatni.

Württemberg, Baden, Hessen-Kassel és a német apró hercegségek a Bund felügyelete alatt vagy elnézése mellett nyernek oly alkotmányokat, melyek bár gyöngék a kormánnyal szemben, de a demokráciára fokenkénti átmeneteleket készítenek; és aztán higgye komolyan valaki, hogy Magyarország állandólag megmaradhat oly alkotmányos stabilizmusba kövesülve, mely a nemességen kívül semmi elemmel nem bír?

Egy rokokó az új divat közt!

Egy petrificatum a mozgó életben!

Nem volt-e ez ábrándja a különben hideg belátású státusférfinak?

De ti ellenvethetitek, hogy Magyarország majdnem hermetice vala a külföldtől elzárva. Ferenc császár uralkodása alatt csak az újításoktól rettegő országokba volt szabad a magyarnak utazni. A külföldi egyetemek közül legfeljebb a marburgi és berlini jelöltetett ki mint olyan, hová a szakemberekké készülő protestáns ifjak tanulni mehettek. A kereskedelem és ipar által hazánk semmi érintkezésben nem állott Nyugot-Európával. Bécsig terjedt minden viszonyunk. Alkotmányunk is oly kevésbé hasonlítja a világeszmék közjogi teremtményeihez, hogy éppen ezért a szabadságról más fogalmaink valának, mint az idegeneknek, s következőleg a nagy izgatások nélkül a külföldi eszmék alig tolakodtak volna hozzánk be. A 89-i forradalom irányainak is ami kevés hatásuk vala a 91-i országgyűlés szellemére, egyedül József császár reformszabályainak és újítási viszketegének tulajdonítható. Ha József az ősi alkotmány szerint uralkodik, akkor az idegen eszmemozgalmakból semmi nem megy a Lajtán át. Szintúgy ha Széchenyi nem nyitotta volna meg a merész izgatók sorát, ámbár Metternich herceg a haladás szellemének sehol Európában ellentállani nem tudott, mégis a magyar alkotmány régi és tisztes épületét a változtatásoktól megóvni lehetend vala.

Én ezen ellenvetéseknek fontosságot nem tulajdoníthatok.

Miért?

Mert a történet megcáfolja.

Vegyétek például fel Törökországot.

Ha intézmények, tilalmak és zsarnoki szigor által kínai kőfalat vontatok volna is hazánk és Nyugat-Európa közé, mégsem támadhat vala akkora meg hasonlítás szokásaink, fogalmaink, társaséletünk, alkotmányunk és polgárisodásunk tekintetében, mint amekkora a világmíveltségtől az oszmán birodalmat különválasztja.

És mégis mi történik Isztambulban?

A minisztérium élén egy reformátor áll.

Amióta a janicsárok megsemmisítették, a visszahatás politikáját nem meri senki a kabinetbe vinni.

Már egymás után két szultán sodortatott az idő szelleme által.

És hová?

Az újítások azon örvényébe, mely a félholdat elnyelni fogja.

Tudjátok, hogy a török állam jogainak minden összegevel a Mahomed vallás számára volt készítve.

E vallás ellensége a keresztény hitnek, s a védszárnyai alatt támadt fogalmak ellentétei a keresztény polgárisodásnak, az európai eszmeirányoknak.

És dacára az oszmán nép érdekeinek, dacára az iszlám kizárólagos követeléseinek, Resid basa a betolult nyugat-európai nézetek szerint akarja újjáteremteni a török birodalmat.

A megindított reformoknak előrelátható eredményei következők leendének:

*A vallások jogegyenlősége,
mit kísérni kell
A politikai jogegyenlőségnek,
mit aligha nem egészítend ki
A nemzetiségek egyenjogúsága.*

A két első pont által már valószínűleg, a harmadik pont hozzájárulása után pedig menthetetlenül vége van az európai török birodalomnak, melyet százötven év óta már csak a nagyhatalmak féltékenysége tart fenn, de amelyet a reformok győzedelmével többé a diplomácia sem lelkesíthet fel semmi prométheuszi szikra vagy gyógyszerári mósusz segítségével.

A greko-szlavizmus győzedelmeskedend a számra csekély ázsiai nemzeten.

A keleti görög hit meggyilkolandja az iszlamizmust, mely a keresztény polgárisodást sem magába olvasztani, sem magából kilökni nem alkalmas.

Csodálatos játéka a sorsnak!

1452-ben egy erélyes barbár nép beveszi Constantin fényes városát, s az elpuhult műveltség maradványait, néhány száz kibujdosott tudós és művész vándorbotjával együtt átviszi Olaszországba s a nyugoti római birodalom romjaira épült új államokba. Itt azon ismeret- és ízlésöszev, mely keleten már megszűnt volt termékenyítő lenni, zilált töredékei által is új életerőt önt a fiatal műveltségbe. Magasabb lendületet nyernek az elmék az ógörög irodalom terjedésével. Az ízlés formákban és eszmékben változik. A reneszánsz kora földerül. A vizsgálódó szellem diadalai egymást követik, s a nyugot-európai polgárisodás alapjai megvettetnek. Telnek az idők viharban és béke közt; de mind a csend, mind a háborgás, a vallásos és politikai küzdelmek, a tudomány és fegyver hódításai, a kereskedők árukötegei s a szobájába zárkózott bölcs lámpaolaja egyaránt készítik s egyenlítik ki a győztes civilizáció útját, míg végre az ott is, honnan kiűzeték, regeneracionális szükségeket teremt, kezd tódulni *keletre*, követeli vissza jogait, hogy midőn hozzá mint nemtőhöz segítségül folyamodik, elgyöngítse, sőt megbuktassa azon nemzetet, mely által háromszáz évvel ezelőtt száműzeték.

Sajátságos neme a *vendetta traversának*.

De az eszmék, melyek leveretnek, többnyire megbosszulják magukat azokon, kik rajtuk nem az eszmék által diadalmaskodtak.

És Törökország, bármekkora veszéllyel jár, kénytelen a régi állapotból kilépni. *Trahunt sua fata nolentem*.

Hite, kormányrendszere, szokása, fogalma a szabadságról és a társadalmi viszonyokról, nem hasonlított a nyugot-európaihoz, s mégis lehetetlen volt a polgárisodás azon elektrikai láncát kezével nem érintenie, mely közös rázkódásokat idéz elő, és noha nem egyenlőket és egyidejűket, mint a természettani, de szintén kimaradhatlanokat.

Ha tehát még a török is alapjogainak régi és tisztos épületéből szedegeti ki a köveket, sikerülhetett volna-e csupán Magyarországot úgy izolálni a világeszméktől, hogy Metternich herceg tanácsa teljesezhessék?...

De én meg akarom engedni, miként igen sokra számítottam az európai koreszmék kényszerítő erejét.

Vegyük azt, ami nem hihető, tényként föl.

Képzeljük, hogy az Európában naponként terjedő alkotmányos és demokratikus nézetek, a mi feudális és arisztokratikus jogszerkezetünket, ha az az önvédelemnek minden régi eszközeivel bír, még hosszas időig nem tudták volna lerombolni, sőt megingatni sem.

De arra, hogy "avita constitutiókn" hajdani ruganyosságából legalább annyit, mennyi a szervezetben fekszik, az új eszmék árja ellen igénybe vehessen, előttem mellőzhetlen feltételnek látszik az alkotmánynak a kormány általi szigorú konzervációja.